

शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षा

शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षा

लेखक
राजकुमार ढुंगाना

सहयोग

Post Box: 107, UNRCPD, UN House, Pulchok
Website : <http://unrcpd.org/peace-and-disarmament-education/>

विषय सूची

सुरक्षित समाज निर्माणमा शिक्षकको भूमिका	१
शान्तिदूतका रूपमा शिक्षक	६
मेरो मनको 'एउटा असल शिक्षक'	११
द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्ने जान्ने शिक्षकको आयु लामो	१६
विश्व शान्ति र सुरक्षामा हाम्रो भूमिका	२२
मोहन सर र विश्व नागरिक !	२७

सुरक्षित समाज निर्माणमा शिक्षकको भूमिका

व्यक्तिको जीवनस्तर सुधार र समग्र समाजको उत्थानका लागि संस्थागत र निजी रूपमा ठूलो लगानी हुने गरेको छ । शिक्षा क्षेत्रमा भएको लगानीका कारण आज विश्वमा धेरै कम मानिस मात्र निरक्षर रहन पुगेका छन् । शिक्षाले मानिसलाई अँध्यारोबाट उज्यालोतिर लैजान्छ, कमजोरलाई बलियो बनाउँछ, अविकास र अशान्तिबाट मानिसलाई विकास र शान्तितर्फ अग्रसर गराउँछ । यो मान्यता र विश्वासमा आधारित भएर नै शिक्षालाई व्यक्ति र राज्यले यति धेरै महत्त्व दिई आएका हुन् ।

२ । शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षा

समाज र संसारमा कसरी मिलेर बस्ने, आपसमा विवाद हुँदा कसरी समाधान गर्ने, आपसी भाइचारा र न्यायपूर्ण सम्बन्धको कसरी विकास गर्ने अनि समग्रमा सम्पूर्ण मानव समाज र विश्वलाई कसरी सुखी तथा सुरक्षित राख्ने भन्ने विषयमा शिक्षा दिनु ज्यादै महत्त्वपूर्ण कार्य हो । अर्को शब्दमा; व्यक्ति, समाज, देश र अन्ततः विश्वकै सर्वाङ्गीण विकास गर्न तथा विकास र शान्तिका चुनौतीहरू सामना गर्न मानवलाई सक्षम तुल्याउनु आजको शिक्षाको एउटा प्रमुख उद्देश्य हो । समाजमा हुने गरेका ध्वंसात्मक घटनाहरू, जस्तै कुटाकुट, छडप, हिंसात्मक द्वन्द्व तथा राजनीतिक, जातीय र क्षेत्रीय हिसा र समाजमा दबेर रहेका हिसाका स्वरूपहरू, जस्तै— वहिष्करण, भेदभाव, शोषण, थिचोमिचो, कुटिपिट, गालीगलौज, मानसिक यातना आदिबाट समाजलाई मुक्त गर्नु पनि शिक्षाको लक्ष्य हो । साथै द्वन्द्वबाट परेका चोट र बिग्रिएको सम्बन्ध सुधार्नामा पनि शिक्षाको भूमिका रहन्छ ।

बढ्दो विश्वव्यापीकरणका कारण संसार ठन्ठन् व्यक्तिको नजिक हुँदो छ । आजका नेपाली नागरिक भोलि विश्वको कुनै पनि देशमा उच्च पदमा पुगेर विश्वलाई प्रभाव पार्न सक्छन् । त्यस्तो अवस्थामा उनीहरू विश्व शान्तिमा योगदान दिन सक्षम होउन् र समाज अनि विश्वलाई सुरक्षित राख्न अभिप्रेरित रहन् भन्ने सबैको अपेक्षा रहन्छ । त्यसनिमित हार्माले विद्यालयदेखि नै शान्ति शिक्षा मार्फत उनीहरूको मन र मस्तिष्कलाई संयम, सहयोग, दान, शान्ति, क्षमा, करुणा, न्याय, अहिंसा र प्रेमले भर्नु जस्ती छ । हतियारको त्रासबाट समाजलाई मुक्त गर्नु छ । साथै मानव अधिकार, लोकतन्त्र, लैंगिक न्याय, नागरिक चेतना, कानूनी शासनको प्रत्याभूति गर्नका लागि योगदान गर्न सक्षम विश्वनागरिक तयार पार्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ । यसै कुरालाई ध्यानमा राखेर नेपाली समाजमा शिक्षाको माध्यमबाट शान्ति, सुरक्षा र निरस्त्रीकरणलाई टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले कक्षा ४ देखि १० सम्मको पाठ्यक्रम र कक्षा ४ देखि ८ सम्मको सामाजिक, नैतिक, अंग्रेजी र नेपाली जस्ता विषयमा शान्ति र निरस्त्रीकरण सम्बन्धी पाठहरू समावेश गरिसकेको छ ।

शिक्षकहरूसँग अनुरोध

'शान्ति र निरस्त्रीकरण प्रवर्द्धनमा शिक्षकको भूमिका' विषयमा ३०० शब्दमा नबढाई आफ्ना विचार, सुझाव, भनाइ या अन्य रचना पठाउन अनुरोध छ। प्राप्त रचनामध्ये उत्कृष्ट रचनाहरू छनोट गरी यसै स्तम्भमा प्रकाशित गरिनेछन्। साथै उत्कृष्ट ६ वटा रचनाका लेखकलाई पुरस्कार स्वरूप दुई वर्षसम्म शिक्षक मासिक निःशुल्क उपलब्ध गराइनेछ।

लेख रचना पठाउने ठेगाना

Post Box: 107, UNRCPD, UN House, Pulchok

E-mail: rajkumar.dhungana@unrcpd.org.np

थप जानकारीका लागि

१. पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट प्रकाशित शान्ति, मानव अधिकार तथा नागरिक शिक्षा सम्बन्धी शिक्षक स्रोत सामग्री।
२. शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित बालमैत्री शान्ति, मानव अधिकार र नागरिक शिक्षा : एकीकृत बालमैत्री विद्यालय स्रोत सामग्री
३. वेबसाइट: <http://unrcpd.org/peace-and-disarmament-education/>

के हो शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षा ?

शान्ति शिक्षा त्यस्तो शिक्षा हो, जसले समाजमा शान्ति, सद्भाव, आपसी भाइचारा, प्रेम र करुणा प्रवर्द्धन गर्न, अनि समाजमा दबेर रहेका हिंसाका स्वरूपलाई पहिचान गरी तिनको निराकरण गर्न सघाउ पुऱ्याउँछ। अर्को शब्दमा भन्दा समाजमा शान्ति बढाउने खालका तत्त्वहरू वृद्धि गर्ने र अशान्तिका कारक तत्त्वलाई निराकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउने शिक्षा नै शान्ति शिक्षा हो। यसले मानिसहरू बीचका मतभेद, मनोमालिन्य र विवादलाई अहिंसात्मक रूपमा समाधान गर्न र बिग्रिएको सम्बन्ध सुधार गरी दीगो रूपमा विश्वास र समझदारीपूर्ण सम्बन्ध निर्माण गर्न आवश्यक ज्ञान, सीप र धारणा उपलब्ध गराउँछ। निरस्त्रीकरण शिक्षा पनि शान्ति शिक्षाको एउटा अभिन्न अड्ग हो। यसले मानव सुरक्षाका लागि निर्माण गरिएका हतियारको दुरुपयोग, विध्वंसात्मक हतियारहरू जस्तै- रासायनिक

र आणविक हतियार, क्षेप्यास्त्र आदिको उत्पादन; विक्री-वितरण र ओसार पसारमा रोक लगाउने र बिस्तारै विश्वमा हतियारको कटौती गर्न/गराउन आवश्यक ज्ञान, सीप र धारणा विकास गराउन मद्दत गर्दछ। साथै, यसले हतियारको प्रयोगमा रोक लगाउने कानूनको ज्ञान, हतियारको प्रयोगबाट पर्ने नकारात्मक प्रभाव र हतियार उत्पादनमा भइरहेको ठूलो धनराशिको प्रयोगमा कमी ल्याउनका लागि सक्रिय हुने सीपको विकास गराउँदछ।

शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षाले :

- समाजमा दीगो शान्तिका तत्त्वहरू जस्तै— आपसी विश्वास, करुणा, भाइचारा, संयम, सहयोग, दान, शान्ति, क्षमा, न्याय, अहिंसा र प्रेमको प्रवर्द्धन गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ;
- शिक्षक र विद्यार्थीलाई समाजमा विद्यमान गरीबी, भोकमरी, वहिष्करण, भेदभाव, शोषण, थिचोमिचो, पक्षपात, घृणा आदिको विकल्प खोज्न उत्प्रेरित गरी समाजमा न्याय र मानव अधिकार सुनिश्चित गराउन सहयोग पुऱ्याउँछ;
- विवाद, भनाभन, कुटाकुट, सामूहिक छडप, घरेलु वा आधुनिक हतियारको प्रयोग, युद्ध आदि जस्ता क्रियाकलापलाई अहिंसात्मक तरीकाबाट समाधान गर्ने सीप र वानीको विकास गराउँछ;
- हतियारको उत्पादन, प्रयोग र विक्री-वितरणमा रोक लगाई समाजलाई सुरक्षित र भयरहित राख्न सहयोग पुऱ्याउँछ।

शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षाका लागि आवश्यक अवस्था

शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षाका लागि उपयुक्त अवस्था सिर्जना गर्न हार्मीले केही महत्त्वपूर्ण विषयहरूमा ध्यान पुऱ्याउनु जरूरी हुन्छ :

१. स्वस्थ शिक्षक : शिक्षकको व्यक्तिगत जीवन स्वस्थ र सन्तुलित हुनु प्रभावकारी शान्ति शिक्षाको अनिवार्य शर्त हो। स्वस्थ शिक्षकले मात्र असल शान्ति प्रवर्द्धकको रूपमा कक्षामा भूमिका खेल्न सक्छ।
२. सुरक्षित र मैत्रीपूर्ण वातावरण : विद्यार्थी र शिक्षकले आफ्नो जीवनको महत्त्वपूर्ण अंश विद्यालयमा विताउने भएकाले त्यहाँको वातावरण सुरक्षित साथै विद्यार्थी र शिक्षकहरूलाई मन पर्ने हुनुपर्छ। यसमा शिक्षक र

विद्यार्थीले विद्यालयभित्र निश्चित नीति-नियम र परिधिभित्र रही आफ्नो ज्ञान, सीप र क्षमता देखाउन तथा नयाँ प्रयोग गर्न पाउने वातावरण आवश्यक पर्छ। साथै, शिक्षकका पेशागत हकहितको सुरक्षा र न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारसमेत नभई नहुने कुरा हुन्।

- ३. कक्षाकोठाको वातावरण :** कक्षाकोठामा विद्यार्थी र शिक्षकबीच खुला छुतफल गर्न सक्ने, सुरक्षित, भयरहित, भेदभावरहित, हिंसामुक्त वातावरण हुनुपर्छ। शिक्षक र विद्यार्थीबीच आपसी सम्मान र विश्वासको भावना कायम हुनु आवश्यक हुन्छ। कक्षामा रमाउने र कक्षामा जान पाउँदा खुसी हुने शिक्षक तथा विद्यार्थी जस्तोसुकै अवस्थामा पनि सफल हुन सक्छन्। यसले शान्ति शिक्षाका लागि खुलेर बहस गर्न पाउने, नजानेका विषयमा सोधखोज गर्न तत्पर, नयाँ ज्ञान, सीप सिक्न तत्पर जीवन्त कक्षाको आवश्यकता पर्छ। यसका लागि शिक्षकले कक्षाकोठामा लोकतान्त्रिक विधि र पद्धतिको अभ्यास, सकारात्मक आलोचना र खुला बहसलाई स्वागत गर्न सक्नुपर्छ।
- ४. पाठ्यक्रम र शैक्षिक सामग्री :** शान्ति र निरस्त्रीकरणका ज्ञान, सीप र धारणालाई प्रभावकारी रूपमा सिक्न/सिकाउन सोही विषय समावेश भएको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अनि शैक्षिक सामग्रीहरू आवश्यक हुन्छ।
- ५. शिक्षण विधि :** शान्ति र निरस्त्रीकरण विषयवस्तु पठनपाठन गर्नका लागि सोही अनुकूलको शिक्षण विधि प्रयोग हुनुपर्छ। यसको माध्यमबाट शिक्षकले विश्व नागरिक तयार पार्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन्।
- ६. शान्ति र निरस्त्रीकरणमा लगानी :** सुरक्षाका नाममा हातहतियार, सेना, सशस्त्र फौजका लागि हाल भइरहेको ठूलो धनराशीलाई शान्ति र निरस्त्रीकरण प्रवर्द्धनमा लगानी अर्को महत्वपूर्ण आवश्यकता हो। यसका लागि प्रभावकारी आवाज उठाउने ज्ञान र सीप विकास गर्न शिक्षकले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन्। शिक्षाको माध्यमबाट नयाँ पिँढीलाई अहिंसाको बाटो हिँडन सक्ने र हतियारको होडबाजीबाट सुरक्षित हुन सक्ने बनाउनु शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र सबैको कर्तव्य हो। ☐

(संयुक्त राष्ट्रसंघको शान्ति तथा निरस्त्रीकरणका लागि एसिया-प्रशान्त क्षेत्रीय कार्यालय, काठमाडौँद्वारा प्रायोजित यस सम्मेता व्यक्त विचारहरू लेखकका निजी हुन्, तिनले उक्त संस्थाको दृष्टिकोण प्रतिनिधित्व गर्दैनन्।)

शान्तदूतका रूपमा शिक्षक

समाजमा शान्ति प्रवर्द्धन गरी मानव समाजलाई सुरक्षित र सम्मानजनक हुन्छ । शान्ति प्रवर्द्धन गर्ने सक्षम तुल्याउनमा शिक्षकको महत्त्वपूर्ण भूमिका नै हो । त्यसैले शिक्षक शान्तिका दूत पनि हुन् । डेभिड आर. कोनराड (सन् १९८६) भन्छन्— ‘वास्तवमा शान्ति शिक्षा शिक्षकका लागि थप जिम्मेवारी होइन, बरु उनीहरूका लागि सुनौलो अवसर हो ।’ शिक्षण एउटा गर्विलो पेशा हो, जसले समाजमा शान्ति र प्रेमको महत्त्व बुझाउँछ

र तिनको भरणपोषण गर्दछ । उसले असल शिक्षाको हतियारद्वारा विश्वका डरलागदा आणविक, जैविक र रासायनिक हतियारहरूलाई विस्तारै उन्मूलन गराउन सक्छ । यसका साथै शिक्षकले अशान्तिको कारक तत्त्वलाई जरैदेखि उखेलेर प्याँक्न, शान्तिका तत्त्वलाई मलजल गर्न, अहिंसालाई बढाउन र पीडितको घाउमा मलम लगाउन सहयोग गर्दछ । शिक्षकले विद्यार्थीको खुशी र शान्तिमाआफ्नो सफलता देख्छ ।

हँसिलो शिक्षक नै शान्ति शिक्षक

‘शान्तिको पहिलो रूप मुस्कान हो ।’ मदर टेरेसाको यो भनाइलाई आत्मसात् गर्ने हो भने कक्षाकोठा होस् वा घरपरिवार- शिक्षकले आफूलाई खुशी र हँसिलो रूपमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने हुन्छ । हँसिलो व्यक्तिलाई स्वभावतः धेरैले मन पराउँछन् । एउटा शिक्षक हँसिलो मुहार लिएर विद्यालय या कक्षाकोठामा प्रवेश गर्दा विद्यालय र कक्षाकोठामा उपस्थित सबैमा सकारात्मक ऊर्जा फैलन्छ । हँसिलो शिक्षकले विद्यार्थीको पीर-व्यथा भुलाएर उसलाई सक्रिय रूपमा सिक्न सक्ने बनाउँछ । यसले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैलाई स्वस्थ, आनन्दित र उत्साहित बनाउँछ । हमेशा खुशी रहनका लागि शिक्षकले आफूलाई तनावबाट मुक्त राख्न आफ्ना रिस र आवेगलाई व्यवस्थापन गर्ने सीप सिक्नुपर्छ । आत्मसंयम, सन्तुलित विचार, स्वस्थ खानपान, नियमित व्यायाम र अध्ययन तथा दीर्घकालीन लक्ष्य भएको शिक्षक हमेशा खुशी, हँसिलो र तेजिलो रहन सक्छ । त्यस्तो शिक्षक नै असल र सफल पनि बन्छ ।

अशान्ति निरोधकका रूपमा शिक्षक

जातीय, क्षेत्रीय, लैडिक भेदभाव; सोतसाधनको असमान वितरण; बलियाले कमजोरलाई थिचोमिचो गर्ने कुसंस्कार; हातहतियारको गैरकानुनी प्रयोग, धर्म र राजनीतिको आडमा गलत कार्यलाई ढाकछोप गर्ने जस्ता व्यवहार र प्रवृत्ति नै समाजमा शान्ति सुरक्षाका प्रमुख चुनौती हुन् । सभ्य समाज निर्माणका निम्ति शिक्षाले यस्ता चुनौतीको सामना गर्न सक्षम नागरिक तयार पार्ने मुख्य भूमिका खेल्छ । यस्ता चुनौतीको पहिचान र तिनको निवारणमा शिक्षकले नेतृत्वदायी भूमिका खेल्न सक्छन् । यसका लागि शिक्षकले गर्न

८ | शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षा

सक्ने केही प्रारम्भिक क्रियाकलाप यस्ता हुन सक्छन् :

- कक्षामा सबै विद्यार्थीका कुरा ध्यानपूर्वक सुन्ने, उनीहरूका पीरमर्का बुझ्ने, विद्यार्थीका समस्या समाधान गर्न सहयोग गर्ने विद्यार्थीहरूका साथीसरह बनेर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्ने;
- विद्यार्थीमा डरत्रास पैदा गर्ने, मानसिक दबाव पर्ने क्रियाकलाप गर्ने/गराउने, अरुसँग तुलना गर्ने, होच्चाउने, गाली गर्ने जस्ता क्रियाकलाप विद्यालय तथा कक्षाकोठामा हुन नदिन त्यस्ता क्रियाकलाप गर्दा हुने नकारात्मक प्रभाव सम्बन्धमा शिक्षा प्रदान गर्ने।
- विद्यालयका दैनिक क्रियाकलापमा एकले अर्कालाई होच्चाउने, हेज्ने, साथै दुराग्रह र भेदभावपूर्ण बोलीबचन, भनाइ र व्यवहारको सूक्ष्म अवलोकन गरी त्यसको सूची तयार पार्ने र त्यस्ता घटना हुन नदिनका लागि आचारसंहिता बनाई लागू गर्ने/गराउने;
- ठूलाले सानालाई हेज्ने, कुरा नसुन्ने, दबाउने र सानाले पनि ठूलाको कुरा नसुन्ने, बेवास्ता गर्नाले परिवार, विद्यालय र समाजमा पर्ने नकारात्मक प्रभावबारे छलफल, संबाद, बहस चलाउने।

शान्ति प्रवर्द्धकका रूपमा शिक्षक

शिक्षकले अलिकति प्रयास गरेमा विद्यालय, घरपरिवार र कक्षाकोठालाई भयरहित, जीवन्त र रचनात्मक बनाउन सक्छन्। शान्तिको समर्थक र प्रवर्तकको रूपमा सर्वप्रथम शिक्षक आफै शारीरिक र मानसिक रूपमा स्वस्थ्य रहनुपर्छ। कक्षामा समूहकार्यको माध्यमबाट आपसी सहयोग र सद्भाव बढाउन सकिन्छ। यसका अलावा विद्यालय र समुदायमा समेत शान्ति प्रवर्द्धन गर्ने क्रियाकलापहरू गर्ने शिक्षकले नेतृत्वदायी भूमिका खेल्न सक्छन्। यसका केही तरिकाहरू निम्न छन् :

- समूहकार्य विधिको सकेसम्म धेरैभन्दा धेरै प्रयोग गर्ने। समूहको प्रभावकारीता मूल्यांकन गर्दा समूहको हारजितभन्दा पनि समूहमा मिलेर काम गर्ने र आपसमा सहयोगी भूमिका खेल्न प्रेरित गर्ने;
- समूह निर्माण गर्दा लैड्रिक र सामाजिक समावेशितामा ध्यान दिने;
- कक्षाको मनिटर छनोट गर्दा सकेसम्म निर्वाचन विधि प्रयोग गरी विद्यार्थीहरूबीच लोकतान्त्रिक अभ्यास गराउने। यसरी छनोट भएका विद्यार्थी प्रतिनिधिहरूलाई

- सामूहिक छलफलका आधारमा निश्चित दायित्व र अधिकार प्रदान गर्ने;
- विद्यार्थीहरूबीच आपसी विवाद र कैफ्टगडा हुँदा छलफलको माध्यमबाट समाधान गर्न प्रेरित गर्ने र आवश्यक सहयोग गर्ने;
 - समाजमा व्याप्त विकृति र विसङ्गति तथा अपराधहरू जस्तै— दाइजो प्रथा, महिला हिंसा, लागूऔपैथ र जाँडरक्सीको कुलत, बालविवाह, जातीय भेदभाव, बलात्कार, योन शोषण, आदिको समाधान गर्न कार्ययोजना वा परियोजना बनाउन लगाई त्यस विरुद्ध अग्रसर हुन विद्यार्थीहरूलाई समूहिक रूपमा परिचालन गर्ने।

कमजोर र पीडितको सहयोगीका रूपमा शिक्षक

सबै मानिसको क्षमता र अवस्था एकनासको हुँदैन। हिंसाको उच्च जोखिम र अन्य पीडामा रहेका समुदाय, खास गरी बालबालिका, विपन्न, पछाडि परेका र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका साथै अभिभावकविहीन बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, हिंसात्मक घटनाबाट पीडित, गर्भवती महिला आदिलाई विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ। शिक्षक कमजोर र पीडितको सहयोगी हो। त्यसैले शिक्षकले विद्यार्थीलाई यस्ता विशेष आवश्यकता भएका समूहका जोखिम केके हुन् भन्ने विषयमा ज्ञान दिनु जस्ती हुन्छ। साथै उनीहरूको विशेष आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न बालबालिका र वयस्कहरूले केके कुरामा ध्यान दिनुपर्छ भन्ने विषयमा समेत सचेत पार्नुपर्छ। यसलाई कक्षामा गर्न सकिने केही क्रियाकलापहरू निम्न छन् :

- 'विशेष आवश्यकता भएका व्यक्तिहरू' सँग अन्तर्किया र छलफल कार्यक्रम आयोजना गर्ने;
- त्यस्ता विषयमा कार्यरत संस्थाका व्यक्तिहरूलाई निम्ता गरी कक्षामा बोल्न लगाउने;
- 'विशेष आवश्यकता भएका व्यक्ति' लाई विद्यार्थीले कसरी सहयोग र सम्मान गर्न सक्छन् भन्ने विषयमा कक्षागत छलफल गराउने।
- आफ्नो परिवारमा वा समाजमा 'विशेष आवश्यकता भएका व्यक्ति' संग अन्तर्वार्ता लिई उनीहरूका आवश्यकता र सक्षमताहरूको सूची बनाउन लगाउने।

असल शिक्षकको जन्मदाता

व्यक्ति भित्र लुकेर रहेको प्रतिभालाई बाहिर ल्याउन सहयोग गर्ने मुख्य कर्ता हो शिक्षक। उसले बालबालिका भित्र लुकेर रहेको असल मानवलाई बाहिर ल्याउन मद्दत गर्छ। व्यक्तिमा रहेको घृणा, द्वेष, राग, हतियार मोह, भेदभाव र असुरक्षा जस्ता राक्षसी तत्त्वलाई कसरी पराजित गर्ने भन्ने ज्ञान र सीप प्रदान गर्ने पनि शिक्षक नै हो। यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थी भित्र रहेको देवत्व जागृत गराउन सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ। आफ्नो कक्षाकोठामा विद्यार्थीका रूपमा रहेका बुद्ध, गान्धी, मार्टिन लुथर किड, गिजुभाई, विवेकानन्द, मारिया मोन्टेश्वरी, मदर टेरेसा र मलाला युसुफजाईलाई चिनेर उनीहरूलाई विद्यालय, समाज र मानव कल्याणका लागि तयार पार्नु एउटा शिक्षकको अहं दायित्व हो।

(संयुक्त राष्ट्रसंघको शान्ति तथा निरस्त्रीकरणका लागि एसिया-प्रशान्त क्षेत्रीय कार्यालय, काठमाडौंद्वारा प्रायोजित यस स्तम्भमा व्यक्त विचारहरू लेखकका तिजी हुन्, तित्तेउक्त संस्थाको दृष्टिकोण प्रतिनिधित्व गर्दैनन्।)

मेरो मनको ‘एउटा असल शिक्षक’

बिहान सबैरे उठ्यो, पाठ्योजना र आवश्यक शैक्षिक सामग्रीको जोहो गच्यो, विद्यालय गयो, दिनभर पढायो। घर फक्र्यो, घरको सानोतिनो काम गच्यो। खाना खायो, सुत्यो। यसै गरी बितिरहेछन् मेरा दिन, हप्ता, महिना अनि वर्षहरू। कहिलेकाहीं लाग्छ, यही चक्रमै जीवन बित्नेछ। अनि जब म शिक्षणकार्यबाट सेवानिवृत्त हुनेछु, त्यस बेला मेरा विद्यार्थीले मलाई के भनेर सम्झन्छन् होला? कसैले मेरो बारेमा सोध्दा उनीहरूले के भन्नान्? म चाहन्छु, मैले पढाएका विद्यार्थीले मेरा बारेमा यसो भनुन् :

“उहाँ एक असल र सफल शिक्षक हुनुहुन्थ्यो। जुनसुकै विषयको कक्षा लिन आउँदा पूरा तयारीसाथ आउनुहुन्थ्यो। हरेक कक्षामा ‘सरले आज के नयाँ कुरा सिकाउनुहुन्छ’ भन्ने उत्सुकता सबैलाई हुन्थ्यो। उहाँको कक्षामा हामी रमाई रमाई नयाँ नयाँ ज्ञान र सीप सिकिरहेका हुन्थ्यौं। उहाँले पढाउने विषयमा हामी पनि नयाँ नयाँ खोज गर्थ्यौं। हामीले परीक्षामा कहिलेकाहीं धेरयोर नम्बर ल्याईं होला तर उहाँवाट फरक व्यवहार कहिल्यै भएन। सबै विद्यार्थी उहाँका समान रूपमा प्यारा थिए। उहाँले कहिल्यै कसैलाई एक थप्पड हानेको र ठूलो स्वरले बोलेको हामीलाई थाहा भएन। दुःख, पीडा पर्दा होस् वा खुशी हुँदा, उहाँलाई मनका कुरा निर्धक भन्थ्यौं। हामीबीच रुगडा पर्दा उहाँ हाँसी हाँसी मिलाउनुहुन्थ्यो। कसैको बारेमा नकारात्मक टिप्पणी गरेको हामीलाई थाहा छैन। उहाँवाट कसैप्रति आग्रह, पूर्वाग्रह राखेर व्यवहार हुन्छ भनेर कल्पनै गर्न सकिदैनथ्यो। सबै धर्म, संस्कृति, परम्परा, भाषा, भेष, क्षेत्र, लिंग आदि सबैप्रति उहाँको अपार श्रद्धा थियो। विद्यार्थीले कहिलेकाहीं गल्ती गर्दा सीधा भाषामा गल्ती सुधार गर्न लगाइहालनुहुन्थ्यो। कुनै निर्णय गर्दा सबैसँग छलफल गरी लोकतान्त्रिक तरीकाले गर्न सिकाउनुहुन्थ्यो। उहाँले विभिन्न सामाजिक कुरीति र अपराध, जस्तै : बालबालिकामाथि हुने हिंसा; विद्यालयमा अनुशासनका नाममा गरिने कुटपिट, दबाव र यातना; सानै उमेरमा हुने विवाह; बलात्कार; दाइजो प्रथा आदि विरुद्ध सधैँ कडा आवाज उठाउनुभयो। यसका साथै विद्यालयमा हातहतियार लिएर आउने, विद्यालय बन्द गराउने र हिंसा फैलाउने समूहहरू विरुद्ध आवाज उठाउने र त्यस्ता समूहका व्यक्तिहरूसँग परिआएमा छलफल र वार्ता गर्न पनि उहाँ अगि सर्नुहुन्थ्यो। फलस्वरूप विद्यालय आउन हामीलाई कहिल्यै डर लागेन। उहाँले चलाएको अहिंसात्मक अभियानमा विद्यालयका सबै शिक्षक र विद्यार्थीको साथ रह्यो। विद्यालयको आम्दानी र खर्चको पारदर्शिताबारे पनि उहाँले सधैँ आवाज उठाउनुभयो। फलस्वरूप विद्यालयले आफ्नो आम्दानी खर्च नियमित रूपमा सार्वजनिक जानकारी गराउने प्रचलन शुरू गयो। उहाँकै प्रेरणाका कारण हामी उच्च शिक्षा हासिल गर्न सफल भएका छौं। सफल र असल शिक्षकको रूपमा उहाँको मुहारमा जुन खुशी, सन्तुष्टिको भाव र कान्ति थियो; त्यो नै उहाँको कमाइ थियो। उहाँ साँच्चै एउटा सफल र असल शिक्षक हुनुहुन्थ्यो।”

शिक्षकको कलमबाट

नवीनकुमार देवकोटा

असल शिक्षकसँग विद्यार्थी डराउँदैन्

विद्यार्थीलाई शारीरिक र मानसिक दबावमा राखी शिक्षा दिन खोज्नुको कृतै औचित्य हुँदैन। मानसिक दबावमा परेका विद्यार्थीमा प्रतिशोधको भावनाको विकास हुन जान्छ। परिणामतः उनीहरू हत्या, हिंसा र फैष्गडा जस्ता अपराधका क्रियाक्लापमा संलग्न हुने खतरा बढ्छ। आफू दबावमा परेकै कारण उनीहरू समाजमा दमन र अत्याचार गर्न अग्रसर हुन सक्छन्। यसको चरम रूपमा उनीहरूले हातहातियार समेत उठाउन सक्छन्। यसले समाजमा तनाव र थप हिंसा पैदा गर्दछ। तसर्थ समाजमा शान्ति र निरस्त्रीकरण कायम गर्नका लागि हामी शिक्षकले भयरहित शिक्षणका लागि निम्न भूमिका निर्वाह गर्नु जरूरी छ :

- विद्यालयमा भयरहित वातावरण सिर्जना गर्ने,
- विद्यार्थीलाई व्यावहारिक ज्ञानमा बढी जोड दिने,
- विद्यार्थीको नैतिक ज्ञानमा जोड दिने,
- विद्यालय र समाजमा शिक्षकले नरम र सभ्य भाषा प्रयोग गर्ने,
- जाँड-रक्सी, जुवा-तास र कुलतको नराम्रो असरबारे बारम्बार सचेत गराउने, आफूले पनि प्रयोग नगर्ने,
- विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने,
- विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र बनाउन सक्रिय हुने,
- विद्यार्थीको मनमा रहेका जिज्ञासाहरू मेटाउँदै उत्साह-उमंगको वातावरण सिर्जना गर्ने,
- विद्यार्थीलाई व्यस्त राख्न नयाँ नयाँ काम र खोजमा लगाइरहने।

बलिया कमन इडलिस स्कूल, बलिया-७, कैलाली

के मैले जीवनभर शिक्षण पेशामा रहेर काम गर्दा वा दिनरात त्यसैमा तल्लीन रहँदा मेरा बारेमा विद्यार्थीले पछि गएर यस्तै कथा सुनाउलान् त? अहँ, अहिलेकै पाराले त यो कुरा सम्भव देखिँदैन। यो चहना पूरा गर्न मैले आफूलाई गलत सिकाइबाट मुक्त (Unlearn) गर्न, हाम्रा असल परम्पराहरू खोजेर पुनर्सिकाइ (Relearn) गर्न, र नयाँ विषयवस्तुको ज्ञान र शिक्षणविधि आत्मसात् (Learn) गर्नुछ। यसको प्रारम्भ म शिक्षक हुँ र म विद्यार्थीभन्दा जान्ने छु भन्ने अहंभावको त्यागबाट गर्नुपर्दछ। दोस्रो,

शिक्षण विधिमा विविधता ल्याई थप बालमैत्री, अहिंसात्मक र भयरहित शिक्षणविधि प्रयोग । तेस्रो, मैले शिक्षण गर्ने विषयवस्तुमा थप ज्ञान र सीपमा वृद्धि । चौथो, शिक्षकका रूपमा विद्यालय र कक्षाकोठावाट बाहिर निस्केर आफूले जानेको ज्ञान र सीपलाई समाजमा भएका सामाजिक समस्या तथा विकृतिहरूको सामना गर्न प्रयोग गर्ने जाँगर र क्षमताको विकास । हो, यति चार कुरामा सुधार गर्न सके म साँच्चै सफल र असल शिक्षक बन्न सक्नेछु । मभित्रको जागिरे शिक्षकलाई कसरी ‘असल र सक्रिय’ शिक्षक बनाउन सकिएला भनेर नघोलिलाई भएको छैन । मलाई थाहा छ, म अँगे पनि असल शिक्षक भइसकेको छैन किनभने ममा अँगे केही गलत धारणा कायम छन् । जस्तै-

शिक्षक भएका नाताले मैले विद्यार्थीभन्दा बढी जान्दछु, विद्यार्थीले मैले भनेको मान्नै पर्छ नव उनीहरू सजायको भागीदार हुनुपर्छ । कक्षामा म छिरेपछि ठीक बेठीक के हो भन्ने निराण्य मैले मात्र गर्ने हो । कहिलेकाहीं पिटपाट पारेन भने विद्यार्थीले टेढैन, आजसम्म इन्टरनेट र सूचना प्रविधिको ज्ञान नभएर भयो, अब नहुने भन्ने के छ र ? आदि ।

मैले यस्ता थोत्रा र गलत धारणावाट आफूलाई मुक्त गर्नुपर्छ । सयाँ वर्षदेखि चलिआएका परम्परा र विश्वासलाई एकाएक विस्तृत सजिलो छैन । तर आफूलाई समय अनुसार परिवर्तन नगरी सुखै छैन । नव म धेरै पछाडि पर्नेछु । यसका अलावा हाम्रो परम्परामा भएका आपसी स्नेह, प्रकृतिप्रेम र श्रमको सम्मान, बाँडीचुँडी खाने, बस्ने र एकलाई पर्दा अर्काले सहयोग गर्ने संस्कार र संस्कृतिको खोज गरी ती असल परम्परालाई पुनर्सिकाइ पनि गर्नुछ । यसरी पुनः सिकिएका कुराहरू आफ्ना विद्यार्थीलाई सिकाउनुछ । हाल मैले प्रयोग गरिरहेको शिक्षण विधिमा विविधता ल्याई त्यसलाई थप बालमैत्री, अहिंसात्मक र भयरहित तुल्याउनु मेरो अर्को महत्त्वपूर्ण कार्य हो । विद्यार्थीलाई पिट्ने, तर्साउने, हप्काउने जस्ता क्रियाकलाप बालअधिकारको उल्लंघन मात्र नभई कानूनी अपराध नै हो भन्ने तथ्य अब मैले राम्रैसँग बुझिसकेको छु । खास गरी विद्यार्थीले कक्षामा खुलेर आफ्ना मनका कुरा राख्न सक्ने, सहज र खुलस्त वातावरण सिर्जना गर्न विद्यालयका अरू शिक्षक साथीहरूसँग समेत सहकार्य गर्नु जरूरी छ ।

यसै गरी मैले परिवर्तित सन्दर्भमा सिक्ने कुरा धेरै बाँकी छन्। आज बालबालिकाहरू चौतर्फी असुरक्षाको घेरामा पर्दै गएका छन्। एकातिर परम्परा र धर्म-संस्कृतिको आडमा हुने कुसंस्कारको चुनौती आफ्नो ठाउँमा कायम छ भने सूचना प्रविधिको विस्तारले बालबालिकालाई विभिन्न प्रकारका अवसरसँगै डरलागदो हिंसा र असुरक्षाको स्थिति पनि पैदा भएको अवस्था छ। यस्तो अवस्थामा विद्यार्थीहरूलाई केवल नैतिकताको पाठ मात्रै पढाएर पुग्दैन। उनीहरूलाई समालोचनात्मक सञ्चार, सीधा र प्रष्ट रूपमा आफ्ना कुरा भन्न सक्ने कला जस्ता जीवनोपयोगी सीप सिकाउनु अत्यावश्यक भइसकेको छ। उनीहरूलाई विद्यालय तथा अन्य स्थानमा हुन सक्ने हिंसा र दुर्व्यवहारबाट कसरी सुरक्षित रहने भन्ने सीप सिकाउनुछ। इन्टरनेट र प्रविधिको जिम्मेवार ढंगले प्रयोग गर्दा हुने फाइदाबारे पनि सिकाउनुछ। आणविक हतियार बनाउन सिकाएको धेरै भइसक्यो, अब ती हतियारबाट मानव समाजलाई कसरी सुरक्षित राख्ने भनेर सम्झाउनुछ। यसका लागि मैले आज पाठ्यपुस्तक वा सन्दर्भ सामग्रीबाट सिकेको ज्ञान भोलि पुरानो भइसक्छ। मैले पढाउने विषयमा अद्यावधिक हुन सूचना प्रविधिको उचित प्रयोग सिक्नु अपरिहार्य छ।

अन्त्यमा, मैले एउटा शिक्षकको रूपमा मात्र नभई सामाजिक चेतना फैलाउने काममा सम्पूर्ण विद्यालय, अभिभावक र समाजमा सकारात्मक योगदान दिनुछ। मेरो जीवन अस्ताएको घडीमा सबैले भनुन्, “उहाँ एउटा सफल र असल शिक्षक हुनुहुन्थ्यो। उहाँले देखाएको बाटोमा आज हजारौं मानिस हिँडिरहेछन्!”

(संयुक्त राष्ट्रसंघको शान्ति तथा निरस्त्रीकरणका लागि एसिया-प्रशान्त क्षेत्रीय कार्यालय, काठमाडौँद्वारा प्रायोजित यस स्तम्भमा व्यक्त विचारहरू लेखकका निजी हुन्।
तिनले उक्त संस्थाको दृष्टिकोण प्रतिनिधित्व गर्दैनन्।)

द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्न जान्ने शिक्षकको आयु लामो

द्वन्द्व चुनौती र अवसर दुवै हो। त्यसैले, द्वन्द्व-व्यवस्थापन भनेको समस्या समाधान गर्ने, चुनौतीको सामना गर्ने र अवसरको उपयोग गर्ने सीप हो। द्वन्द्वको समयमै समाधान नगर्दा यो बढौ जान्छ। तर द्वन्द्वविना समाजमा विकास पनि सम्भव हुँदैन। द्वन्द्व व्यक्तिको विचारमा उत्पन्न हुने एक प्रकारको तनाव, उत्तेजना वा पृथक् विचार हो, जसले उसलाई कुनै भिन्न किया वा प्रतिक्रिया गर्न प्रेरित गर्दछ। यसको समयमै सही तरीकाले व्यवस्थापन गर्न सकेमा मानिसको प्रगति हुँदै जान्छ। तर समयमै व्यवस्थापन

शिक्षकको कलमबाट

मधु राई

असल शिक्षक मध्यस्थकर्ता र सहजकर्ता पनि हो

असल शिक्षा दिन चाहने शिक्षकले कहिले मध्यस्थकर्ता त कहिले सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ । एउटा असल शिक्षकले विद्यार्थीलाई जीवन र जगत्‌सँग परिचय मात्र गराउदैन, उसले द्वन्द्व घटाई समाजमा शान्ति स्थापना र निरस्त्रीकरणको प्रवर्द्धनमा टेवा समेत पुन्याउँछ । शिक्षकले विद्यार्थीमा आधारभूत गुणको विकास गराउन सके मात्र पनि शिक्षा क्षेत्रमा विद्यार्थीको रूपमा शान्तिका दूतहरू जन्मन सक्छन् । हिंसामुक्त समाज निर्माणमा यस्ता विद्यार्थीले नै अहम् भूमिका निर्वाहा गर्न सक्छन् ।

सरिता इन्द्र पूर्व प्राथमिक विद्यालय, विराटनगर

गर्न नसकेमा यो बढ्दै जान्छ र व्यक्ति-व्यक्तिबीच टकराव सिर्जना गर्दै, अनि विस्तारै समूह-समूहबीच हुँदै देश-देशबीच हिंसा फैलन्छ । यसैले द्वन्द्व व्यवस्थापनको प्रारम्भ आफैँबाट प्रारम्भ हुन्छ ।

आफैभित्रको द्वन्द्व व्यवस्थापन

शिक्षकले मानसिक रूपमा स्वस्थ रहनका लागि आफूभित्र उत्पन्न हुने द्वन्द्व कसरी व्यवस्थापन गर्ने भनेर सिक्कु र विद्यार्थीलाई सिकाउनु जरूरी छ । शिक्षकलाई कुनै विद्यार्थी, अभिभावक, आफै छोराछोरी, परिवार या छिमेकीका कतिपय कुराले चित्त बुझिरहेको हुँदैन, कोहीसँग रिस उठेको हुन सक्छ । यस्ता कुरा नै आन्तरिक द्वन्द्वका कारक तत्त्व हुन् । आफूभित्र हुने तनाव, रिस, चिन्ता, उदासीनता आदि जस्ता संवेग व्यवस्थापन गर्ने सीप नहुँदा व्यक्तिले त्यस्ता द्वन्द्वलाई मनभित्रै दबाएर राख्छ । फलस्वरूप ऊ मानसिक रूपमा चिन्तित हुने, निद्रा नलाग्ने आदि भई मानसिक रोगको शिकारसमेत हुन सक्छ । यसको उत्कर्षमा कतिपयले आत्महत्या समेत गर्दैन् । बेलायतमा

गरिएको अध्ययनले देखाए अनुसार त्यहाँ आत्महत्या गर्ने शिक्षकको संख्या हरेक वर्ष बढ्दै गइरहेको छ। यस सम्बन्धी ठोस अध्ययन नभए तापनि नेपालमा मानसिक रोगबाट शिकार भएका तथा आत्महत्या गर्ने व्यक्तिको संख्या बढ्दै गइरहेको तत्थांकले देखाउँछ। मानसिक रूपमा स्वस्थ रहन शिक्षकले आफूलाई मानसिक रूपमा बलियो राख्ने, सकारात्मक विचारको विकास गर्ने, आत्मसम्मान कायम गर्ने, आशावादी हुने, रिस तथा तनावको व्यवस्थापन गर्ने जस्ता कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्छ। यो दायित्व वहन गर्न सक्ने शिक्षकले आफ्ना विद्यार्थीलाई पनि मानसिक रूपमा स्वस्थ राख्न सक्छ, जबकि यो सीप नभएको शिक्षक आफैँ मानसिक रोगी बन्ने सम्भावना रहन्छ। यसर्थ हरेक विद्यालयमा आधारभूत मनोसामाजिक परामर्श लिने-दिने व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ।

अन्तर-व्यक्ति द्वन्द्व व्यवस्थापन

एक व्यक्तिको अर्को व्यक्तिसँग हुने मतभेद, टकराव, मनोमालिन्य र विवाद नै अन्तर-व्यक्ति द्वन्द्व हो। अन्तर-व्यक्ति द्वन्द्वले व्यक्ति व्यक्तिबीचको सम्बन्ध विग्रन्छ। यसरी विग्रेको सम्बन्ध कसरी सुधार्ने, कसरी फरक विचार भएका व्यक्तिहरूसँग सहकार्य गर्ने भन्ने ज्ञान र सीप सिक्नु अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो। जब व्यक्ति-व्यक्तिबीच टकराव हुन्छ तब ती व्यक्तिहरू एकले अर्को पक्षलाई होच्याउने, दबाउने, आरोप लगाउने, पीडा दिने र कठिपय अवस्थामा एकले अर्कोलाई सिद्धायाउने क्रियाकलाप गर्दछन्। यस्ता क्रियाकलापले गर्दा व्यक्ति-व्यक्तिबीचको सम्बन्ध हिंसात्मक हुन पुर्छ। यसमा दुई पक्ष हुन्छन्। जसका शत्रु धेरै हुन्छन्, या जसलाई आफ्नो कुरा धेरैले मान्दैनन् र सम्मान गर्दैनन् भन्ने लाग्छ; उसको अन्तर-व्यक्ति द्वन्द्व धेरै हुने सम्भावना रहन्छ। अन्तर-व्यक्ति सम्बन्ध निर्माण गर्ने र मिलेर काम गर्ने बानी भएका शिक्षकको अरूसँग विवाद हुने, टकराव हुने र फैशन डामा फस्ते सम्भावना कम हुन्छ भने सो सीप नभएका शिक्षकहरू त्यस्ता कुरामा बढी संलग्न हुन्छन्।

शिक्षकले कक्षाकोठामा विद्यार्थी-विद्यार्थीबीच हुने विवाद समाधान गर्न अग्रसरता देखाउनु उपयुक्त हुन्छ। यसका लागि कक्षामा विवाद समाधान समिति गठन गरी सो समितिलाई सानातिना विवाद समाधान

गर्ने जिम्मा दिनु एउटा विधि हुन सक्छ । सो समितिका सदस्यलाई विवाद समाधानका विभिन्न विधिहरू जस्तै वार्ता, मध्यस्थता, सम्झौता आदि गर्ने तरीकाहरूबारे अभिमुखीकरण दिनुपर्छ । यस्तै विद्यालयले पनि अलि जटिल खालका विवाद भएमा मध्यस्थकर्ताको चयन गर्ने, कानूनविद्को सल्लाह लिने र शिक्षकबीच विवाद भएमा कसरी मिलाउने भन्ने कुराको पहिल्यै तयारी गर्नु जरूरी हुन्छ । अहिले नेपालका धेरैजसो गाविस तथा नगरपालिकामा तालीम प्राप्त मध्यस्थकर्ता उपलब्ध छन् । तिनलाई विद्यालयमा आमन्त्रण गरी शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई मध्यस्थता सम्बन्धी सीप प्रदान गर्न सकिन्छ । पारदर्शी र सहभागितामूलक तरीकाले बनाएको विद्यार्थी शिक्षक आचार सहिता, सामान्य कानूनी ज्ञान, विद्यालयमा उचित न्यायको व्यवस्था, विद्यार्थीलाई विवाद समाधानमा सहभागी गराउनाले विद्यालयमा हुने अन्तर-व्यक्ति द्वन्द्व व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन सक्छ । जुन विद्यालयमा अन्तर-व्यक्ति विवाद समयमै समाधान हुन्छ; त्यहाँ कुनै पनि शिक्षकले हिंसाको शिकार हुनु पर्दैन ।

अन्तर-समूह द्वन्द्व व्यवस्थापन

अन्तर-व्यक्ति द्वन्द्वको समयमै उचित व्यवस्थापन भएन भने अन्तर-समूह द्वन्द्व पैदा हुन सक्छ । अर्थात् व्यक्ति-व्यक्तिबीच हुने विवाद बढ्दै गएर समूह-समूहबीच द्वन्द्वको रूपमा देखा पर्छ । जब व्यक्तिले आफ्नो जीतका लागि वा हारको बदला लिन समूहको सहारा लिन पुग्छ र समूहले उसलाई साथ दिन्छ, तब व्यक्तिगत तवरमा रहेको सामान्य द्वन्द्व सामूहिक बन्न पुग्छ । यस्ता विवादमा संलग्न व्यक्ति दुईभन्दा बढी पनि हुन सक्छन् । विवाद समाधान हुन जति ठिलो भयो, त्यति धेरै व्यक्तिहरू सहभागी हुने हुँदा विवाद छन् जटिल हुँदै जान्छ । यसमा जातीय, धार्मिक, राजनीतिक, वर्ण, वर्ग (धनी गरीब), क्षेत्रीय आदि कुराहरू जोडिनाले अन्तरसमूह द्वन्द्वको जटिलता धेरै बढ्छ । यस्तो विवादले हिंसात्मक रूप लिने धेरै सम्भावना रहन्छ । यसमा मानिसहरू हातहातियारको प्रयोग गर्न समेत पछि पर्दैनन् । यस्तै, अन्तर-समूह द्वन्द्व समयमै व्यवस्थापन गर्न नसक्नाले सशस्त्र हिंसा फैलाइका र त्यस्ता घटनाको मारमा शिक्षक र विद्यार्थी परेका उदाहरण हामीसँग ताजै छन् ।

द्वन्द्वलाई जटिल अवस्थामा पुगन नदिन शिक्षकले ज्यादै महत्वपूर्ण भूमिका खेल सक्छन्। यसका लागि उनीहरूले आफूमा हुने द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्ने, अन्तर-व्यक्ति द्वन्द्वको समयमै सही समाधान गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने, विवाद समाधानमा सक्रिय हुने, कक्षामा खुला छलफलद्वारा भेदभाव र तनाव रहित, न्यायपूर्ण वातावरण सिर्जना गर्ने तथा विद्यालयमा मनोसामाजिक परामर्श लिने-दिने व्यवस्था गर्ने प्रयत्न गर्नुपर्छ। आफू मानसिक रूपमा स्वस्थ भएमा, विद्यालयमा अन्तर-व्यक्ति सम्बन्ध राम्रो र सौहार्दपूर्ण रहेमा, तथा समाजका विभिन्न समूहहरूबीच आपसी भाइचारा, मेलमिलाप रहेको अवस्थामा शिक्षकहरू पनि स्वतः स्वस्थ रहन सक्छन्।

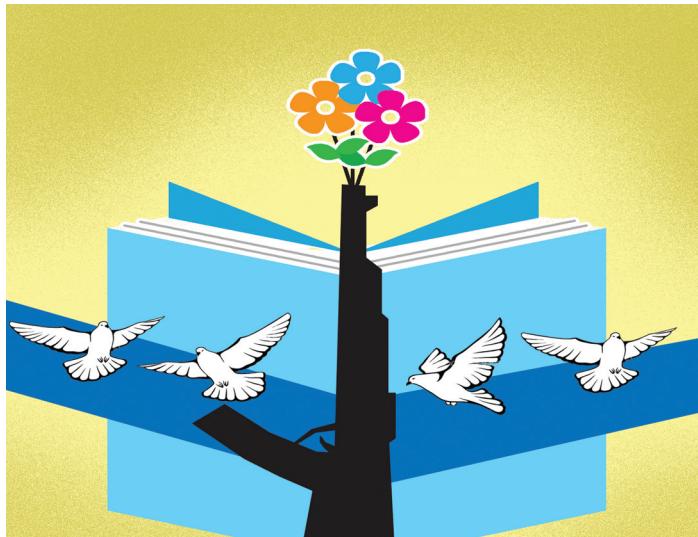
द्वन्द्व व्यवस्थापकका रूपमा शिक्षक

शिक्षकले आफू स्वस्थ रहनका लागि सर्वप्रथम त आफ्नै मनभित्रका विवादहरूको समाधान गर्नुपर्छ। आफ्नो र विद्यालय परिवारका सदस्यसँग सुमधुर सम्बन्ध निर्माण गर्नुपर्छ। साथै समूह-समूहबीच आपसी भाइचारा कायम गर्ने प्रयत्न गर्नु पनि उत्तिकै जरूरी हुन्छ। यसरी विवाद र हिंसात्मक द्वन्द्व हुनै नदिनु सबैभन्दा बुद्धिमानी हो। यसो गर्दागर्दै पनि कतिपय अवस्थामा हामी आफैभित्र द्वन्द्व हुन्छ। व्यक्ति-व्यक्तिबीचमा विवाद हुन्छ र समूह-समूहबीच पनि विवाद हुन्छ। त्यस्ता विवादको कारक तत्त्वको पहिचान गरी सोको समाधानका लागि प्रयत्न गर्नु शिक्षकको कर्तव्य हो।

विवाद समाधानको सन्दर्भमा कुरा गर्दा विसर्नु नहुने कुरा के हो भने विवाद वा द्वन्द्वको लक्षणको मात्र समाधान गरेर पुर्दैन, मूल कारण नै पहिचान गर्न सक्नुपर्छ। विवादको भूल चुरो पहिल्याई सोको स्थायी र दुवैलाई मान्य हुने, दुवै पक्षले जितेको महसुस गर्ने र दुवै पक्षले न्याय अनुभूत गर्ने समाधान खोजनुपर्छ। विवाद समाधान गर्ने सीप जस्तै रिस र तनावको व्यवस्थापन गर्ने, वार्ता र मध्यस्थिता गर्ने सीप, कूटनीतिक माध्यमबाट विवादित पक्षको समाधान गर्ने सीप, कानुनी आधारमा प्रहरी र स्थानीय निकायमा भएका मध्यस्थकर्ता र अर्धन्यायिक निकाय जस्तै गाविस, नगरपालिका, जिल्ला प्रशासन कार्यालयको सहयोगमा कसरी विवाद समाधन गर्न सकिन्छ भन्ने ज्ञान भएका शिक्षकले द्वन्द्व व्यवस्थापनमा धेरै ठूलो भूमिका खेलन सक्छन्। यसो गर्नु विद्यार्थीका लागि मात्र नभई शिक्षक

आफैका लागि पनि लाभदायी हुन्छ किनभने उसले शान्तिपूर्ण वातावरणमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्न र आफ्नो जीवन गुजार्न पाउँछ । निश्चित रूपमा यस्तो वातावरणमा रहेको शिक्षक विवादग्रस्त र तनावयुक्त अवस्थामा रहने शिक्षकभन्दा दीर्घायु हुन्छ । ☒

संयुक्त राष्ट्रसंघको शान्ति तथा निरस्त्रीकरणका लागि एसिया-प्रशान्त क्षेत्रीय कार्यालय, काठमाडौंद्वारा प्रायोजित यस स्तम्भमा व्यक्त विचारहरू लेखकका निजी हुन् । तिनले उक्त संस्थाको दृष्टिकोण प्रतिनिधित्व गर्दैनन् ।)

विश्व शान्ति र सुरक्षामा हात्रो भूमिका

के हो निरस्त्रीकरण शिक्षा ?

कुनै पनि देशबाट मानिसलाई आम रूपमा खतरा पुऱ्याउने शस्त्र र अस्त्रहरूको उत्पादन, भण्डारण, ओसारपसार र बेचबिखनलाई नियमित गर्दै विश्वलाई हतियारको जोखिमबाट क्रमशः मुक्त गरी सम्पूर्ण मानव र प्राणीमात्रलाई पृथ्वीमा ढुक्कसँग बाँच्न सक्ने परिस्थिति सिर्जना गर्ने प्रक्रिया नै निरस्त्रीकरण हो । यसका लागि आवश्यक जनमत तयार पार्ने शिक्षालाई निरस्त्रीकरण शिक्षा भन्न सकिन्छ । यस्तो शिक्षाको माध्यमबाट

शिक्षकको कलमबाट

रामशरण थापा

शान्ति प्रवर्द्धनमा सामान्य क्रियाकलाप

विज्ञानको विकासद्वारा मानिस चमत्कारी कार्यहरू गर्न सफल भए पनि कतिपय आविष्कारले मानिसको अस्तित्व नै संकटमा पर्ने सम्भावना बढेको छ । हतियारको विकास र होडबाजीले विश्वमा युद्धको डर, त्रास कायमै छ । गैरकानूनी हतियारको प्रयोग मानव विरोधी कार्य हो । यस्तो चुनौतीको सामना गर्नका लागि पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका शान्ति र निरस्त्रीकरणका विषयवस्तुलाई कक्षामा छलफल गराउनुपर्छ । यसका लागि समाजमा भएका आपसी भेदभाव र घृणा कम गर्ने, विद्यालय र वरपर भयर हित तथा सुरक्षित वातावरण सिर्जना गर्ने, हतियारको प्रयोगबाट हुने खतराबारे छलफल चलाउने आदि क्रियाकलापका माध्यमबाट शान्ति र निरस्त्रीकरणको प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।

राष्ट्रिय प्रावि, खैरहरी ४, कुनाथरी, चितवन

आफू नजिकका तथा विश्वव्यापी रूपमा रहेका सुरक्षा चुनौतीको पहिचान र सामना गर्नका लागि आधार तयार पार्न सकिन्छ ।

क) साना हतियारको अनियन्त्रित प्रयोग : हाम्रो सुरक्षा चुनौती साना हतियारको प्रयोग नेपालको सुरक्षामा बढ्दो चुनौतीको रूपमा रहेको देखिन्छ । केही दशक अघिसम्म विरलै सुनिने हतियारको प्रयोग गरी हुने हत्याहिंसाका क्रियाकलाप नेपालमा अहिले सामान्य जस्तै बन्दै गइरहेका छन् । हाल नेपालमा आम नागरिकसँग ४ लाख ४० हजार त्यस्ता साना हतियार रहेको अनुमान गरिएको छ । इन्सेकको अध्ययन अनुसार सन् २००५ मा १००० भन्दा बढी घटनामा त्यस्ता हतियार प्रयोग भएको र सोबाट २५० भन्दा बढीको ज्यान गएको थियो । यसै गरी सन् २०१२ मा गरिएको साना हतियार सम्बन्धी एक सर्वेक्षणले नेपालमा साना हतियार

तथा विष्फोटक पदार्थबाट ज्यान जानेको संख्या सन् २००७ को तुलनामा तेब्बर भएको पाइएको छ । यो तथ्य हेर्दा अब नेपालमा शान्ति कायम गर्न गैतम बुद्ध जन्मेको मुलुक, शान्ति क्षेत्र आदिको रटान लगाएर मात्र पुग्दैन । बढ्दो गुन्डागर्दी, साना हतियारको प्रयोग, हिंसात्मक क्रियाकलाप, संगठित अपराधको सामना आजको चुनौती हो । यस्तो चुनौतीको सामना गर्नका लागि विद्यार्थीलाई आजैदेखि तयार पार्नुपर्छ । विद्यार्थीलाई यस्ता सीपसँग परिचित गराउँदै भविष्यमा शान्तिका लागि योगदान दिन सक्ने नागरिक बनाउनु शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षाको एउटा प्रमुख उद्देश्य हो ।

नेपालमा साना हतियार, विष्फोटक पदार्थ र संगठित अपराध सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

विष्फोटक पदार्थ ऐन २०१८ ले इजाजत पत्रविना नेपालमा विष्फोटक पदार्थ उत्पादन गर्न, राख्न, प्रयोग गर्न, बिक्री गर्न, परिवर्तन गर्न वा पैठारी गर्न बन्देज लगाएको छ । इजाजत पत्र लिएकाले पनि तोकिएका सीमा र शर्त बमोजिम मात्रै यस्ता पदार्थको कारोबार गर्न सक्छन् । यो कानूनको उल्लंघन गर्नेलाई १ वर्षसम्म कैद र १० हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्ने प्रावधान छ । यसै गरी, संगठित अपराध (निवारण) ऐन २०७० ले आपराधिक समूहको लाभका लागि जानीजानी समूहमा सदस्य भई वा संलग्न भएर कुनै अपराध गरेमा गम्भीर अपराध मानिने प्रावधान राखिएको छ । यस्तो समूहमा संलग्न भई विध्वंसात्मक क्रियाकलापमा लाग्नेलाई जन्मकैदसम्म गर्न सकिने व्यवस्था छ । यसै गरी हातहतियार तथा खरखजाना सम्बन्धी ऐन २०१६ ले कुनै पनि व्यक्तिले अनधिकृत रूपमा हातहतियार राख्न, बोक्न, ओसारपसार गर्न तथा बेचबिखन गर्न निषेध गरेको छ ।

हाम्रा बालबालिकालाई हातहतियार र तिनको प्रयोग सम्बन्धी कानूनी प्रावधानको ज्ञान दिँदा समाजलाई सुरक्षित तुल्याउन बल पुग्छ । बालबालिकाले आफ्ना वरपर भएका हातहतियार बोक्ने मानिसका साथै आफ्ना अभिभावक र अन्यलाई कानून विपरीत हतियार बोक्न वा प्रयोग गर्न रोक लागाउने काममा सहयोगी भूमिका खेल्न सक्छन् । विद्यार्थीलाई सुरक्षा निकायको सम्पर्क नम्बर र ठेगानाबाटे जानकारी दिने, नजिकका प्रहरीसँग समय समयमा अन्तरक्रिया गराउने, प्रहरीलाई विद्यालयमा निम्ता गरी शान्ति

सुरक्षा कायम राख्न अपनाउनुपर्ने उपायबारेमा जानकारी दिन लगाउने पनि उपयोगी हुन्छ ।

ख) हतियार र सैनिक प्रयोजनमा बढ्दो खर्च : लेखाजोखा गर्ने कि ? नेपालको सुरक्षा बजेट सन् १९९० मा कुल गार्हस्थ उत्पादनको ०.७ प्रतिशत थियो । यो सन् २००५ मा अधिकतम १.५ र सन् २०१० मा १.५ प्रतिशत देखिन्छ । नेपालमा अधिल्लो दशकको सशस्त्र द्वन्द्वसँगै रक्षा खर्च छण्डै तीन गुणाले वृद्धि भएको देखिन्छ ।

कुनै पनि मुलुकका लागि सुरक्षा फौज, हतियार र प्रहरीको आवश्यकता नकार्न सकिदैन । तर सुरक्षाको नाउँमा राष्ट्रको ढुकुटीबाट अनियन्त्रित र अत्यधिक खर्च गर्ने पनि सकिदैन । त्यसैले सुरक्षा खर्चलाई मान्य सीमाभित्र कसरी राख्ने भन्ने कुरामा सचेत हुनु जस्ती छ । धेरै नेपालीहरू अझे पनि कुपोषण र चरम गरीबीको अवस्थामा छन् । सामान्य छाडापखाला जस्ता रोगबाट समेत वर्णनी सायंको ज्यान जान्छ । यहाँका धेरै विद्यालयमा पर्याप्त शिक्षकको अभाव छ, धेरै स्थानमा खानेपानी पुगेको छैन, अपांगता भएका तथा ज्येष्ठ नागरिकको हितमा खर्च गर्ने राज्यलाई कठिनाइ भइरहेको छ । सुरक्षा बजेट कटौती गर्न सब्दा यस्ता समाजोपयोगी क्षेत्रमा राज्यले लगानी बढाउन सक्छ । सँगै भारत र चीन जस्ता आणविक शक्तिका माझ रहेको नेपालले आफ्नो सुरक्षाका लागि सेना, हतियार तथा सशस्त्र फौजमाथि कति लगानी गर्ने र छिमेकीसँग सौहार्दपूर्ण कूटनीतिक सम्बन्ध, व्यापार, जनता-जनताबीच हार्दिक सम्बन्ध कसरी विस्तार गर्ने भन्ने छलफल पनि गर्नुपर्छ ।

कुनै पनि देश, समाज र व्यक्तिको सुरक्षाका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, रोजगारी सिर्जनामा ध्यान दिनुपर्छ । यसका लागि सुरक्षा फौज र हतियारमा हुने खर्च घटाएर सामाजिक सुरक्षामा लगानी बढाउनु उपयुक्त हुन्छ ।

ग) आम विनाशकारी हतियार : विश्व सुरक्षा चुनौती ठूलो संख्यामा मानवीय वा भौतिक क्षति गराउन सब्दे शस्त्र अस्त्रलाई आम विनाशकारी हतियार भनिन्छ । आणविक अस्त्र एक प्रकारको आम

विनाशकारी हतियार हो। हाल विश्वका विभिन्न देशसँग रहेका १६,३०० आणविक अस्त्रमध्ये ४४०-४८० वटा हाम्रा निकटका छिमेकी मुलुक भारत, पाकिस्तान र चीनमा रहेका छन्। यस्ता आम विनाशकारी हतियार संगठित आतंककारी समूहको हातमा पुगेमा विश्वलाई नै भयभीत वा ध्वस्त पार्ने सम्भावना रहन्छ। सन् १९६० को तुलनामा आणविक हतियारबाट विश्व सुरक्षा चुनौती यद्यपि कायमै छ। चीन, भारत र पाकिस्तान जस्ता आणविक हतियार उत्पादन गर्ने राष्ट्रहरूको नगिचमा रहेका कारण यस्ता घातक अस्त्रको उत्पादन र प्रसारबाट आइपर्ने सबने जोखिमबारे हामी बेखबर रहनु हुँदैन।

रासायनिक हतियार अर्को प्रतिबन्धित खतरनाक विनाशकारी शस्त्र हो। रासायनिक हतियार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिले आम संहारकारी यस्ता हतियारको उत्पादन, भण्डारण, ओसारपसार, विक्रीवितरण र प्रयोगमा संसारका हरेक देशमा पूर्ण बन्देज लगाउने लक्ष्य लिएको छ। यसका लागि प्रत्येक देशले आवश्यक कानूनी तथा अन्य उपायहरू अपनाउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। यो महासन्धिले कुनै पनि राज्यले अर्को राज्यबाट यो महासन्धिको प्रावधान पालन नगरेको शंका लागेमा छानविन टोली पठाउनका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघलाई अनुरोध गर्न सबने र सो अनुरोधका आधारमा राष्ट्रसंघले कुनै पनि बेला छानविन गर्न सबने प्रावधान राखिएको छ। सन् २०१३ मा सिरियामा राष्ट्रसंघले त्यस्तो टोली पठाएर छानविन गर्दा रासायनिक हतियार प्रयोग भएको पुष्टि भएको थियो।

विश्वका विभिन्न संस्था तथा मुलुकले आणविक हतियार मुक्त विश्व बनाउने अभियान चालेका छन्। यस्तै अभियान तथा कूटनीतिक पहलको फलस्वरूप सन् २०१० मा विश्वका अधिकांश आणविक हतियार भएका दुई मुलुक रसिया र अमेरिका बीचमा आणविक हतियार कटौती गर्ने विषयमा महत्त्वपूर्ण सम्झौता भएको छ। यसरी क्रमशः विश्वबाट आणविक हतियार उन्मूलन गर्न सबै मिलेर सशक्त आवाज उठाउनु जरूरी छ। □

(संयुक्त राष्ट्रसंघको शान्ति तथा निरस्त्रीकरणका लागि एसिया-प्रशान्त क्षेत्रीय कार्यालय, काठमाडौँद्वारा प्रायोजित यस स्तम्भमा व्यक्त विचारहरू लेखकका निजी हुन्, तिनले उक्त संस्थाको दृष्टिकोण प्रतिनिधित्व गर्दैनन्।)

मोहन सर र विश्व नागरिक !

“**२५** वर्षअघि नेपालको एउटा विकट गाउँको विद्यालयमा कक्षा द बल्लबल्ल पास भएपछि घरका सबैले ‘अब यसले पढेर खाने भइन, विहे गरिदिनुपर्छ’ भन्दा रातभरि रोएकी थिइन् रे उनी। तर विहेको सट्टा घरको न्यून आर्थिक स्थितिले गर्दा उनका बुबाले ‘काम गरेर दुई-चार हजार कमाउँछे’ भनेर बम्बई लगेर आफूले काम गर्ने मालिकको घरमा राखिदिए। गाउँमा हुर्केकी, कहिल्यै शहर नदेखेकी उनलाई मोटर चढेर धनगाढी, गौरीफन्टा हुँदै बम्बई गएको सम्झना छलफली आउँछ।

शिक्षकको कलमबाट

शिवबहादुर रायमाझी

हिंसाको अन्त्यका लागि शिक्षा

विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षाको व्यवस्था गर्ने हो भने हामीले बालबालिकालाई सानै उमेरदेखि आपसमा हुने सानातिना विवाद समाधान गर्ने, आपसमा हुने द्वन्द्वहरू अहिंसात्मक तरीकाले हल गर्ने, विद्यालय र समाजमा आपसमा मिलेर बस्तका लागि के-कस्ता उपाय अपनाउने भन्ने कुराको ज्ञान र सीप प्रदान गर्दछ । यसका लागि शिक्षकले विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्रको रूपमा स्थापना गर्न, सुरक्षित र बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न, विद्यालयमा शान्ति सुरक्षा कायम गर्नका लागि सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट आचार संहिताको निर्माण गरी लागू गर्न र शान्ति प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सक्छन् । शिक्षाले मात्र हिंसा र अशान्तिको अन्त्य गर्न सक्छ ।

श्री गणेश माध्यमिक विद्यालय
भीमखोरी- ८, शिखरपुर, काभ्रेपलाञ्चोक

आमाले विदाइ गर्दा आँखाभरि आँसु खसाल्दै मजेत्रोमा भुटेका मकै दिएर ‘नरोइ जा राँड’ भनेको सम्झौता अहिले पनि रुन्छन् उनी । त्यो नै आमाको मुख्याट सुनेको अन्तिम आवाज हो रे उनका लागि ।

मुम्बई पुगेपछि ‘के गर्न, कसो गर्न’ केही थाहा थिएन उनलाई । बाबुका पछि लागेर बस, रिक्सा, टाँगा, रेल चढौंदै रमाउँदै मुम्बई जाँदा उनले गाउँका साथीभाइको अनुहार अनि आमाका आँसु जम्मै भुलेकी थिइन् रे । शायद उनको भाग्य भन्नुपर्छ, उनका बुवा जुन घरमा काम गर्नुहुन्थ्यो, घर मालिक मनकारी रहेछ । उनलाई विहान बेलुकी काम लगाए पनि दिउसो विद्यालय भर्ना गरिदियो रे । उनलाई पहिलो एक-दुई महिना त पटकै पढ्न मन लागेन; भाषा केही नबुझ्ने, पढाएको पनि केही नबुझ्ने । उनी

कक्षाको कुनामा एकलै बस्थिन् रे । विस्तारै उनले भाषा बुझ थालिन् र एक-दुई जना साथी बनेपछि भने उनलाई बानी पत्त्यो रे । रोमाञ्चित हुँदै ती दिनका कुरा बेलाबेला गरिरहन्छन् ।

उनको विद्यालयमा पढाउने शिक्षकहरू असल रहेछन् । कहिल्यै गाली गर्ने, तर्साउने नगरीकन उनलाई हौसला दिने गरेछन् । यसले उनको पढाइ राम्रो हुँदै गयो र कक्षामा राम्रो गर्न थालिछन् । आफ्नो मेहनत, शिक्षकको हौसला र बाबुको आशीर्वादले उनी २० वर्षपहिले उच्च शिक्षा आर्जन गर्न अमेरिका आइपुगेकी हुन् रे ।

अमेरिका आउँदा बाबु र भाइलाई बम्बईमा छाडेर आएकी थिइन् । छात्रवृत्तिको सहयोगले उनले पढून थालिन् । अमेरिका उनले सोचै जस्तो रहेनछ रे । त्यहाँ पनि आफ्नो गाउँमा जस्तै भेदभाव पाइन् । सानालाई ठूलाले दबाउने, धनीले गरीवलाई, गोराले कालालाई शोषण गरेको देखेर उनलाई थोरै अचम्म लागेको थिएन रे । अऽ उनी अध्ययन गर्ने विश्वविद्यालय रहेको शहरमा अपराध, लुटपाट, हतियारको विगविगी देखेर उनलाई कहिले आफ्नो गाउँ फर्केर आउँ जस्तो पनि लाग्थ्यो रे । आज त्यही राज्यको मेरेपर पदमा निर्वाचित हुँला भन्ने उनले सपनामा पनि सोचेकी थिइनन् रे ।

आज उनको अवस्था मात्र फेरिएको छैन, उनका कारण उनी निर्वाचित शहरको रूप पनि फेरिएको छ । उनले आफ्नो शहरमा हुने गरेका आपराधिक गतिविधि कम गर्न प्रहरीसँग मिलेर सबै नागरिकलाई निरस्त्र बनाउने, नागरिकको सामाजिक सुरक्षामा थप लगानी गर्ने र भेदभाव घटाउनका लागि सद्भाव कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेकी छिन् रे । विद्यालयमा प्राथमिक तहदेखि नै अहिंसा, शान्ति, निरस्त्रीकरण, मानव अधिकार जस्ता विषयहरू समावेश गरी पठनपाठन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ रे । आफूले प्रारम्भ गरेको अभियानको सफलताले उनलाई सारा अमेरिकामा चर्चित बनाएको छ रे । भ्रष्टाचार त शून्य स्तरमा छरेको छ रे । उनले नागरिक समाजसँग मिलेर सिंगो अमेरिकालाई नै अबको १० वर्षभित्र आणविक अस्त्ररहित मुलुकको रूपमा विकास गर्ने अभियान शुरू गरेकी छिन् रे । सैनिक खर्चमा कटौती गर्नमा उनले ठूलो सफलता हासिल गरेकी राहिछन् ।

उनको भाइ आएको थियो गाउँमा उनको सन्देश लिएर । उसले भनेका यी कुरा सुनेर हामी उसलाई हेरेको हेचै भयौं । उनले मेरो नाममा एउटा

शिक्षकको कलमबाट

 फँडेन्ड्र सुवदी

शान्ति शिक्षाका लागि सबैको भूमिका

शान्ति र निरस्त्रीकरण प्रवर्द्धन गर्ने शिक्षकको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। तर शिक्षकको एकलो प्रयासबाट मात्र यो पूर्ण रूपमा सम्भव हुँदैन। विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता, अभिभावकको योगदान, विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सुखबुझपूर्ण योगदान, शिक्षा नीति निर्माता तथा अन्य सरोकारवालाहरूको सहयोगविना गुणस्तरीय शिक्षा, बालमैत्री शिक्षा, शान्ति शिक्षा, मानवअधिकार शिक्षा, निरस्त्रीकरण शिक्षा, विश्व नागरिक शिक्षा दिनु सम्भव छैन। कहीं कतै विभेदकारी अभ्यास गर्ने वातावरण दिइनु हुँदैन। गरीबी, आपसी पूर्वाग्रह, द्वेष, रीसराग, थिचोमिचोको वातावरण भएको समाज वा विद्यालयमा शिक्षकले मात्रै चाहेर शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षा दिनु धेरै कठिन हुन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय लगायतका सबै सरोकारवालाको सहयोगमा मात्र शिक्षकले शान्ति र निरस्त्रीकरण शिक्षालाई प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न सकिन्छ।

श्री कमला मदन-आश्रित स्मृति उच्च माध्यमिक विद्यालय, तोपगाढी- ८, झापा

छोटो पत्र पनि पठाएकी रहिछन्। लेखिएको धियो : मोहन सर, तपाईंको शिक्षाले मलाई आज यो स्थानमा पुऱ्यायो। तपाईंले भनेको म अहिले पनि सम्झन्छ “हामी सबै धर्तीका सन्तान हाँ। त्यसैले यस धर्तीलाई कहिल्यै दुःख दिनु हुन्न, शान्ति दिनुपर्छ।” यो चिठी मैले १०० पटक पढें होला, आफूले चिनेजानेका सबैलाई सुनाउने, देखाउने कुरा यही भएको छ। उनले आफू पढेको विद्यालय भवन निर्माण गर्न र कम्प्युटरका साथै इन्टरनेट सुविधाका लागि सहयोग गरेकी छिन्। अहिले हामै विद्यालयबाट हाम्रा विद्यार्थीहरू अमेरिकामा सीधै कुरा गर्न सक्छन्। अहिले विश्व सानो भएको छ। आखिर मेरो कमाइ भनेकै मेरा विद्यार्थीको सफलता त रहेछ ! हामीले दिएको असल शिक्षाले आफ्नो गाउँ र शहरमा मात्र होइन, विश्वमै प्रभाव

पर्दो रहेछ । मान्छेलाई कुनै सीमानाले छेक्तो रहेनछ । उनीहरू त विश्व नागरिक रहेछन् । मेरो निष्कर्ष छ, यदि हामीले असल शिक्षा दिन सक्याँ भने जोसुकै विद्यार्थी भोलिको विश्व नागरिकका रूपमा विश्वको जुनसुकै कुनामा पुगेर विश्व शान्तिमा, मानव कल्याणमा, विश्व बन्धुत्व सिर्जनामा नेतृत्व गर्न सक्छ । पहिले हामीलाई नेपालको राजधानी पुग्न महिनौ लाग्यथ्यो, अहिले त्यति समयमा त विश्व परिक्रमा गरेर आउन सकिने भएको छ । यसैले मानिस आफ्नो गाउँ, आफ्नो शहर, देश भनेर सीमित क्षेत्रमा मात्र बाँधिएर बस्तो रहेनछ । मानिसले क्षमता अनुसार आफ्नो प्रभाव विश्वभरि पार्न सक्तो रहेछ ।

हामीले हाम्मा हरेक बालबालिकालाई विश्व नागरिकका रूपमा तयार पार्नु आजको आवश्यकता हो । विश्वको जुनसुकै मुलुक, समुदाय र संस्कृति भएको स्थानमा गएर असल नागरिक हुन सक्ने विशेषताको विकास गर्नु शिक्षाको लक्ष्य रहेछ !”

(संयुक्त राष्ट्रसंघको शान्ति तथा निरस्त्रीकरणका लागि एसिया-प्रशान्त क्षेत्रीय कार्यालय, काठमाडौँद्वारा प्रायोजित यस स्तम्भमा व्यक्त विचारहरू लेखकका निजी हुन् । तिनले उक्त संस्थाको दृष्टिकोण प्रतिनिधित्व गर्दैनन् ।)

